

УДК 43.98

ГРНТИ 10.85.01 Загальні питання криміналістики

Pletenets V.M.

*candidate of law, associate professor,
associate professor of the department of criminalistics,
forensic medicine and psychiatry of Dnepropetrovsk state
university of internal affairs
(Dnipro, Ukraine)*

POSSIBILITIES OF USING SEMIOTICS IN DETECTING AND OVERCOMING MANIFESTATIONS OF OPPOSITION TO A PRE-TRIAL INVESTIGATION

Віктор Миколайович Плетенець

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СЕМІОТИКИ У ВИЯВЛЕННІ ТА ПОДОЛАННІ ПРОЯВІВ ПРОТИДІЇ ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННЮ

Summary. The article examines the possibilities of using semiotics in the activities of law enforcement agencies in general and in overcoming manifestations of resistance to pre-trial investigation, in particular. It is noted that semiotics, to a certain extent, was considered to have been developed in medieval philosophy, but was not properly introduced in the practice of combating socially dangerous acts.

An analysis is being made of the main activities carried out in connection with semiotics and the possibility of using it in diagnosing signs of opposition to pre-trial investigations.

A list is given of the manifestations of opposition to pre-trial investigation in three types of signs: signs and symbols, symbols and symbols.

Emphasis is placed on semiotic knowledge, which should be considered from the point of view of the possibility of structuring the circumstances of reality. The analytical and organizational activities carried out by the investigator are beginning to show signs of systematization and planning, which rules out the chaotic search and decision-making.

The conclusions state that the use of Semiotics will necessarily improve the quality of the investigation, minimize the expenditure of resources such as time, resources and resources, and will have an impact on the improvement of the crime situation in Ukraine.

Аннотация. В статье рассматриваются возможности использования семиотики в деятельности правоохранительных органов вообще и в преодолении проявлений противодействия досудебному расследованию, в частности. Отмечается, что семиотика, в известной степени, считалась развитым направлением в средневековой философии, однако не получила надлежащего внедрения в практике борьбы с общественно опасными деяниями.

Проводится анализ основных работ по семиотике и определяется возможности ее использования в диагностике проявлений противодействия досудебному расследованию.

Приводится перечень проявлений противодействия досудебному расследованию по трем видам знаков: знаки-индексы, знаки-образы и знаки-символы.

Акцентируется внимание на знаниях семиотики, которые целесообразно рассматривать с позиции возможности структуризации обстоятельств действительности. Осуществляемая следователем аналитическая и организационная деятельность приобретает признаки системности и плановости, что исключает хаотичность в поиске и принятии решения.

В выводах отмечается, что использование семиотики непременно улучшит качество расследования, сведет к минимуму расходы таких ресурсов как время, силы и средства, не сможет не отразиться на улучшении криминогенной обстановки в Украине.

Ключевые слова: противодействие досудебному расследованию, заинтересованные лица, правоохранители, интерпретация знаков, получение информации.

Key words: countering pre-trial investigation, interested persons, law enforcement, interpretation of signs, obtaining information.

Постановка проблеми. Сучасний необхідність використання правоохоронцями криминогенний стан у нашій державі обумовлює різноманітних знань, методів та засобів у реалізації

завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 КПК України [1].

Увесь процес розслідування побудований на отриманні відомостей про обставини вчиненого в минулому кримінального правопорушення, що, здебільшого, здійснюється із використанням як вербальної, так і знакової мови. Проте недостатній рівень знань та їх застосування впливає на результативність розслідування кримінальних проваджень. Так, згідно зі статистичними даними Генеральної прокуратури, за 10 місяців 2020 року було зареєстровано 312 507 кримінальних правопорушень, за якими лише в 129 398 фактів, тобто в 41 %, вручено повідомлення про підозру [2]. Наведені відомості демонструють неналежний стан розслідування, на який можуть впливати такі прояви протидії розслідуванню, як тиск на його учасників. Зміна ситуації нам вбачається у належному застосуванні знань різних наук, зокрема й криміналістики. Криміналістика своїми рекомендаціями, специфічними методами та засобами виявлення, фіксації, дослідження і використання доказів сприяє правоохоронній діяльності, підвищує її ефективність у боротьбі зі злочинністю і тим самим допомагає виконувати загальне завдання, що стоїть перед правоохоронними державними структурами [3, с. 19].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженням загальних аспектів даної теми займалися такі вчені, як: Г. М. Андрєєва, Т. О. Анохіна, О. М. Балинська, Ф. С. Бацевич, Л. С. Виготський, З. Є. Дмитровський, Ю. Н. Ємельянов, Т. Ю. Ковалевська, Г. Є. Крейдлін, Дж. Локк, Дж. С. Мілль, Ч. У. Моріс, Є. Пельц, Е. А. Петрова, А. Піз, Ч. С. Пірс, І. Пуцята, Г. М. Сагач, Ю. С. Степанов, Ж. Д. Удалова, Н. І. Формановська, Н. Якименко та інші науковці.

Можливість виявлення знаків передбачає спроможність співробітників правоохоронних органів уловлювати ці прояви. Тобто вміння бачити, а не просто дивитися, та правильна інтерпретація знаків реалізується уповноваженою особою в ході розслідування кримінальних проваджень.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми Незважаючи на те, що семіотика певною мірою вважалася розвиненим напрямком у середньовічній філософії, проте вона не набула належного впровадження в практиці боротьби із суспільно-небезпечними діями взагалі та в подоланні проявів протидії розслідуванню зокрема. Це обумовлює необхідність приділення належної уваги даному питанню.

Ціль статті полягає у висвітленні можливостей використання семіотики у виявленні та подоланні проявів протидії досудовому розслідуванню.

Виклад основного матеріалу. Аналіз логіки символів відбувається спільно з вербальною мовою. За деякими даними, у процесі спілкування

65 % інформації передається з використанням невербальних засобів [4].

Поширеним є факт того, що вербальна та символічна (знакова) інформація може суперечити одна одній, що викликати у правоохоронців труднощі з визначенням того, яка складова отриманої інформації не відповідає дійсності. Спілкування за допомогою вербаліки, котра формується протягом усього життя, відповідним чином контролюється та коригується, обумовлює можливість її свідомого використання у спотворенні свідчень, наданні їх у потрібному, вигідному для зацікавлених осіб світлі, що потребує врахування та визначення необхідності приділення більшої уваги знаковому компоненту повідомлень. Невербальна комунікація для більшості правоохоронців може бути визначена як спеціальні знання, що демонструє потребу в інтерпретації її фахівцями відповідного профілю. Виявлення зазначених невідповідностей може реалізовуватися шляхом, наприклад, залучення фахівця до проведення допиту або перегляду відеозапису проведеної слідчої (розшукової) дії. Цим можуть бути розширені можливості правоохоронців у діагностуванні неправдивих свідчень взагалі та факту тиску зокрема, якому піддалися учасники розслідування.

Існуюча наука про знаки та знакові системи **семіотика** (грец. *sema* – знак), може наповнити новим змістом знаки, які фіксують правоохоронці, однак через ряд обставин не в змозі правильно їх інтерпретувати.

Засновником науки **семіотики** (виділ. автором – В. М.) вважають Дж. Локка (1632–1704), який першим сформулював поняття семіотики як вчення про знаки [5, с. 199]. Проте істотного розповсюдження та використання в сучасних умовах боротьби з протиправною діяльністю взагалі та проявами протидії розслідуванню правоохоронцями не набула належного рівня.

У роботі «Елементи логіки. *Grammatica speculativa*» [6, с. 165–226], опублікованій в антології Ю. С. Степановим, були впорядковані дослідження Ч. С. Пірса, котрий зробив вагомий внесок у формування сучасної теорії знаків. Він розглядав семіотику як вчення про природу та основні різновиди знакових процесів із позиції трьох частин, що складається з власне представника [знака] (*Representamen*), об'єкта і посередницького елемента – інтерпретанта (*Interpretant*), який пов'язує об'єкт з його поданням до чіткої свідомості [7].

На дуалістичному змісті семіотики наголошує Ч. У. Моріс: дуалізм з одного боку є рівноцінним іншим наукам, а з іншого – виступає інструментом наук [8, с. 45–97]. Це надає можливості використовувати не тільки загальні принципи означування, а й простежити закономірності, що є суттєвими у відношеннях знаків.

К. С. Серажим поділяє знаки на три види: знаки-індекси, знаки-образи та знаки-символи. *Знаками-індексами* називають такі, що

безпосередньо вказують на позначуваний ними предмет. Між знаком і предметом існує зв'язок, аналогічний до наслідку з причиною. *Знаки-образи* мають певну подібність до відповідних предметів. *Знаки-символи* – це знаки, які фізично не пов'язані з предметами, котрі вони позначають; їхнє значення встановлюється за взаємною згодою [9].

Аналіз та накладення запропонованої К. С. Серажим структури на процес розслідування взагалі та виявлення проявів протидії цій діяльності з боку зацікавлених осіб дозволяє отримати наступні відомості. Так *знаками-індексами* в розглядуваних проявах можуть бути зміна свідчень, виїзд за межі місця мешкання учасника розслідування, реакція на викриття відповідної особи в причетності до вчиненого кримінального правопорушення, давання неправдивих свідчень тощо. *Знаки-образи* можуть використовуватися, наприклад, при застосуванні такого тактичного прийому, як «демонстрація поінформованості», «допит на місці події», де обставини відповідного місця формують образи та сприяють більшій інформативності слідчої (розшукової) дії, вихід на місце події слідчого до проведення експериментальних дій як для рекогносцировки, так і аналізу змісту та послідовності подій, що відбулись під час вчинення кримінального правопорушення, оцінки на відповідність свідчень відповідних учасників місцю події тощо. *Знаки-символи* варто розглядати, у першу чергу, як слова та знаки, що становлять основу мови. Причому спілкування між, наприклад, співучасниками кримінального правопорушення має аналізуватися на предмет передачі інформації завуальованими символами, знаками, жестами. Ці ж знаки-символи можуть використовувати й правоохоронці, коли в чітко визначений момент (з проголошенням якогось ключового слова, подачі жесту) учасник розслідування виконує якусь дію та провокує, наприклад, недобросовісного учасника до прояву емоцій та викриття причетності до події. Таким чином, знання *семіотики* доцільно розглядати з позиції можливості структуризації обставин дійсності. Ними можуть виступати обставини встановленого кримінального правопорушення, свідчення учасників різних категорій та зайняті ними позиції, сукупність сформованої в кримінальному провадженні доказової бази тощо.

З цієї причини семіотичний аналіз дає розгорнуту картину того, як людина сприймає об'єкти оточуючого її світу, що особливо важливо для випадків об'єктів, створених самою людиною. Семіотика може трактуватися як тип універсального аналізу об'єктів різної природи, притому єдиний метод аналізу дозволяє більш чітко побачити загальне та відмінне в їх структурі [10].

Окрім зазначеного, можливості правоохоронців у використанні семіотики визначаються їхніми знаннями та досвідом. Здебільшого, слідчі з достатнім практичним досвідом, використовуючи знання вербальної та знакової форм спілкування, досить легко

виявляють невідповідності в них. Приділяючи даним розбіжностям увагу, з'ясовуються нові факти та обставини, що обумовили подібне сприйняття. Причому правоохоронці можуть з'ясувати як помилковий характер інтерпретації, так і ті маркери, які дозволяють вивалити нові обставини, здійснюючи тиск на недобросовісного учасника та допомогти усунути хибне сприйняття добросовісному. Зокрема, правоохоронці можуть більш чітко визначити зайняту відповідним учасником позицію, на підставі чого визначатиметься, наприклад, лінія поведінки. Так добросовісному учаснику буде надано допомога в з'ясуванні помилкового сприйняття якоїсь обставини, а недобросовісному учаснику демонструватиметься недоцільність зайнятої лінії поведінки та невідповідність наданих ним свідчень іншим матеріалам провадження. Завдяки цьому виявлятимуться факти тиску на учасників розслідування, отримуватиметься додаткова інформація, котру допитуваний намагався приховати чи спотворити тощо. Це також впливатиме й на здійснювані слідчим організаційно-тактичні заходи під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю відповідних учасників. Причому чим раніше відбувається усвідомлення смислового навантаження діагностованих знаків, тим швидше може бути розпочато реагування на них. Це, своєю чергою, відіб'ється на результативності подолання проявів протидії досудовому розслідуванню. Як наслідок, менша кількість учасників провадження піддається впливу з боку зацікавлених осіб, а ступінь його інтенсивності буде зведена до мінімуму в часовому проміжку, тобто виключений такий фактор, як систематичність тиску.

Отже, наведене демонструє можливості структуризації явищ дійсності. Тобто аналізуючи те, що відбувається в ході розслідування, за наявності подібних знань слідчий має здійснити переоцінку знаків, що надаються йому різними категоріями учасників розслідування. У цьому випадку більш аргументовано застосовуватимуться тактичні прийоми, визначатимуться перелік та послідовність питань, отримуватиметься підґрунтя для оцінки причини тієї чи іншої зайнятої відповідним учасником позиції, наданих ним свідчень тощо. Здійснювана слідчим аналітична та організаційна діяльність набуватиме ознак системності та плановості, що виключатиме хаотичність у пошуку та прийнятті рішення. Як наслідок, витрати часу сил та засобів, як основних ресурсів у діяльності з подолання проявів протидії досудовому розслідуванню буде зведена до мінімуму.

Висновки. Проведене нами дослідження визначає можливості використання семіотики в діяльності слідчих взагалі та діагностуванні проявів протидії розслідуванню зокрема. Це неодмінно покращить якість розслідування, зведе до мінімуму витрати таких ресурсів, як час, сили та засоби, що

не зможе не віддзеркалитися на покращенні криміногенної обстановки в Україні.

Тож подальші наші дослідження спрямовуватимуться на дослідження можливостей використання симіотики при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій.

Список літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». Х.: Одіссей, 2012. 360 с. [Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchych aktiv Ukrainy u zv'iazku z pryiniattiam Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy». Kh.: Odissei, 2012. (in Ukr.)].
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення України. [Yedynyi zvit pro kryminalni pravoporushennia Ukrainy (in Ukr.)]. URL:https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114140&libid=100820&c=edit&c=fo.
3. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. К.: Кондор, 2006. 588 с. [Saltevskiy M. V. Kryminalistyka (u suchasnomu vykladi): Pidruchnyk. K.: Kondor, 2006. (in Ukr.)].
4. Зейкан Я. П. Методика перехресного допиту в суді / Я. П. Зейкан. Х.: Фактор, 2016. 192 с. [Zeikan Ya. P. Metodyka perekhresnoho dopytu v sudi / Ya. P. Zeikan. Kh.: Faktor, 2016. (in Ukr.)].
5. Локк Дж. Опыт о человеческом разумении / Дж. Локк; пер. с англ. А. Н. Савина / собр. соч.: в 3-

х т. Т. 1. М.: Мысль, 1985. 621 с. С. 78–582. [Lokk Dzh. Opyt o chelovecheskom razumenyy / Dzh. Lokk; per. s anhl. A. N. Savyna / sobr. soch.: v 3-kh t. Т. 1. М.: Mysl, 1985. 78–582. (in Russ).]

6. Степанов Ю. С. В трехмерном пространстве языка: Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства / Ю. С. Степанов; отв. ред. В. Н. Нерознак. Изд. 2-е. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. 336 с. [Stepanov Yu. S. V trekhmernom prostranstve yazyka: Semyotycheskiye problemy linyhvystyky, fylosofyy, yskusstva / Yu. S. Stepanov; otv. red. V. N. Neroznak. Yzd. 2-e. М.: Knyzhnyi dom «LYBROKOM», 2010. (in Russ).]

7. Пирс Ч. С. Логические основания теории знаков / Ч. С. Пирс. СПб.: Алетейя, 2000. 352 с. [Pyrс Ch. S. Lohycheskiye osnovaniya teoryy znakov / Ch. S. Pyrs. SPb.: Aleteiia, 2000. (in Russ).]

8. Семиотика: Антология / Сост. Ю. С. Степанов. [Изд. 2-е, испр. и доп.]. М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2001. 702 с. [Semyotyka: Antolohiya / Sost. Yu. S. Stepanov. [Yzd. 2-e, yspr. y dop.]. М.: Akademicheskyi proekt; Ekaterynburh: Delovaia knyha, 2001. (in Russ).]

9. Серажим К. С. Семиотичний аспект аналізу тексту. [Serazhym K. S. Semyotychnyi aspekt analizu tekstu (in Ukr.)]. URL:<http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1813>.

10. Почепцов Г. Г. Семиотика. [Pocheptsov H. H. Semiotyka (in Ukr.)]. URL:<https://www.twirpx.com/file/262782/>.